ATERIALS FOR THE USE OF THEOLOGICAL LECTURERS
AND STUDENTS
SELECTED BY HANS LIETZMANN

9

# THE LETTER OF
# PTOLEMAEUS
# TO FLORA

EDITED BY

PROF. ADOLF HARNACK
BERLIN

Price 6d. nett.

CAMBRIDGE
DEIGHTON, BELL AND CO.
1904

Few teachers of Theology who have endeavoured to awaken an interest in the early literature and history of the Church will fail to recognise the need of such a series of short texts as Herr LIETZMANN has undertaken to supply. His Kleine Texte will enable them to put into the hands of every student, at the cost of a few pence, the chief minor documents of Christian antiquity, and will thus render intelligible and attractive a subject which apart from such helps must always be replete with difficulty.

It is part of Herr LIETZMANN's design to publish an English edition of the series, or of some of its more important numbers; and he has invited me to introduce to English-speaking students this endeavour to meet their wants. I am confident that it will be warmly appreciated, and I trust that the courtesy of the editor and the enterprise of his publishers may be justified by a large circulation of the Texts both in this country and in the United States.

Cambridge, H. B. SWETE

March 1, 1904

MATERIALS FOR THE USE OF THEOLOGICAL LECTURERS AND STUDENTS

SELECTED BY HANS LIETZMANN

9

# THE LETTER OF PTOLEMAEUS TO FLORA

EDITED BY

PROF. ADOLF HARNACK

BERLIN

Price 6 d. nett.

CAMBRIDGE

DEIGHTON, BELL AND CO.

1904

Few teachers of Theology who have endeavoured to awaken an interest in the early literature and history of the Church will fail to recognise the need of such a series of short texts as Herr LIETZMANN has undertaken to supply. His Kleine Texte will enable them to put into the hands of every student, at the cost of a few pence, the chief minor documents of Christian antiquity, and will thus render intelligible and attractive a subject which apart from such helps must always be replete with difficulty.

It is part of Herr LIETZMANN's design to publish an English edition of the series, or of some of its more important numbers; and he has invited me to introduce to English-speaking students this endeavour to meet their wants. I am confident that it will be warmly appreciated, and I trust that the courtesy of the editor and the enterprise of his publishers may be justified by a large circulation of the Texts both in this country and in the United States.

Cambridge, H. B. SWETE

March 1, 1904

MATERIALS FOR THE USE OF THEOLOGICAL LECTURERS
AND STUDENTS

SELECTED BY HANS LIETZMANN

9

Ptolemaeus Gnosticus

# THE LETTER OF
# PTOLEMAEUS
# TO FLORA

EDITED BY

PROF. ADOLF HARNACK

BERLIN

Price 6d. nett.

CAMBRIDGE

DEIGHTON, BELL AND CO.

1904

The following letter of the Gnostic Ptolemaeus (school of Valentinus, Italian branch) was written to an unknown Christian lady about the year 160. We owe its preservation to Epiphanius. This letter is especially fitted to correct the prejudices about the nature and the tendency of Christian „Gnosticism", to determine the position of religious metaphysics [doctrine of aeons] in gnostic systems, to give a clear notion of the earnest bible studies of the Gnostics, and to enable the student to appreciate their attempts in the study of the historical development of religions. In the history of the exegesis of the Old Testament this letter takes a very prominent position, for it shows what great understanding could be attained by mere religious criticism. Cf. Stieren de Ptolemaei Valentiniani ad Floram epist. part. I. 1843; Heinrici, die valent. Gnosis u. d. h. schrift. 1841. Hilgenfeld, Ketzergesch. 1884. p. 346 ff., Harnack, der brief des Ptolemaeus an die Flora, Sitzungsber. d. K. Preuss. Akad. d. Wiss. 1902. 15th of May. The following text is taken from the last mentioned treatise. Manuscripts used: one from Genoa (G) and one from Breslau (R); both collated by Holl.

Berlin, 22 May 1904. A. H.

## ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΠΡΟΣ ΦΛΩΡΑΝ

1 Τὸν διὰ Μωυσέως τεθέντα νόμον, ἀδελφή μου καλὴ Φλώρα, ὅτι εἰκῇ πολλοὶ προκατελάβοντο μήτε τὸν θέμενον αὐτὸν ἐγνωκότες μήτε τὰς προστάξεις αὐτοῦ ἀκριβῶς, ἡγοῦμαι καὶ σοὶ εὐσύνοπτον ἔσεσθαι μαθούσῃ τὰς διαφωνούσας γνώμας περὶ αὐτοῦ. 2 οἱ μὲν γὰρ ὑπὸ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς νενομοθετῆσθαι τοῦτον λέγουσιν, ἕτεροι δὲ τούτοις τὴν ἐναντίαν ὁδὸν τραπέντες ὑπὸ τοῦ ἀντικειμένου φθοροποιοῦ διαβόλου τεθεῖσθαι τοῦτον ἰσχυρίζονται, ὡς καὶ τὴν τοῦ κόσμου προσάπτουσιν αὐτῷ δημιουργίαν, πατέρα καὶ ποιητὴν τοῦτον λέγοντες εἶναι. 3 τοῦτο δὲ τοῦ παντὸς διέπταισαν οὗτοι, διᾴδοντες ἀλλήλοις καὶ ἑκάτεροι αὐτῶν διαμαρτόντες παρὰ σφίσιν αὐτοῖς τῆς τοῦ προκειμένου ἀληθείας. 4 οὔτε γὰρ ὑπὸ τοῦ τελείου θεοῦ καὶ πατρὸς φαίνεται τοῦτον τεθεῖσθαι (ἑπόμενον γάρ ἐστιν), ἀτελῆ τε ὄντα καὶ τοῦ ὑφ' ἑτέρου πληρωθῆναι ἐνδεῆ, ἔχοντά τε προστάξεις ἀνοικείας τῇ τοῦ τοιούτου θεοῦ φύσει τε καὶ γνώμῃ. 5 τό τ' αὖ πάλιν τῇ τοῦ ἀντικειμένου ἀδικίᾳ νόμον προσάπτειν ἀδικίαν ἀναιροῦντα, τῶν τὸ ἑξῆς τε μὴ συνορώντων ⟨μήτε⟩ τὰ ὑπὸ τοῦ σωτῆρος εἰρημένα· »οἰκία« γὰρ »ἢ πόλις μερισθεῖσα ἐφ' ἑαυτὴν ὅτι μὴ δύναται στῆναι« ὁ σωτὴρ ἡμῶν ἀπεφήνατο. 6 ἔτι τε τὴν τοῦ

20 Matth. 12, 25

2 εἰκῇ] v. Wilamowitz, μὴ GR, Hilgenfeld omits ἤδη τὸν θέμενον αὐτὸν] Hilgenfeld, τὸν θεμέλιον αὐτὸν R, τὸν θεμέλιον αὐτοῦ G 3 αὐτῶν R for the comma after ἀκριβῶς cf. p. 4, 14: ἀκριβῶσαι τὸν νόμον 4 μαθούσης R 6 τοῦτον] τούτοις GR 11 διαδόντες GR 14 ἑπόμενον] Petavius, ἑπόμενος GR, τέλειος Stieren, εἰκονικός Hilgenfeld 15 ὑφ' ἑτέρου] Petavius, σφετέρου GR 17 τό τ'] οὔτ' GR 18 ἀδικίαν ἀναιροῦντα] ἀδικεῖν αἱροῦντος GR τῶν τε ἑξῆς τι GR 19 μήτε om. GR; I have given the whole sentence according to the correction of v. Wilamowitz, which certainly gives the real meaning 21 τε] v. Wilamowitz, γε GR

κόσμου δημιουργίαν θείαν λέγει εἶναι (ἅτε »πάντα δι' αὐτοῦ γεγονέναι καὶ χωρὶς αὐτοῦ γεγονέναι οὐδέν«) ὁ ἀπόστολος προαποστερήσας τὴν τῶν ψευδηγορούντων ἀνυπόστατον σοφίαν — καὶ οὐ φθοροποιοῦ θεοῦ, ἀλλὰ δικαίου καὶ μισοπονηροῦ· 7 ἀπρονοήτων δέ ἐστιν ἀνθρώπων τῆς προνοίας τοῦ δημιουργοῦ μάτην λαμβανομένων καὶ μὴ μόνον τὸ τῆς ψυχῆς ὄμμα, ἀλλὰ καὶ τὸ τοῦ σώματος πεπηρωμένων. 8 οὗτοι μὲν οὖν ὡς διημαρτήκασι τῆς ἀληθείας, δῆλον σοί ἐστιν ἐκ τῶν εἰρημένων· πεπόνθασι δὲ οὗτοι ἰδίως ἑκάτεροι αὐτῶν, οἱ μὲν διὰ τὸ ἀγνοεῖν τὸν τῆς δικαιοσύνης θεόν, οἱ δὲ διὰ τὸ ἀγνοεῖν τὸν τῶν ὅλων πατέρα, ὃν μόνος ἐλθὼν ὁ μόνος εἰδὼς ἐφανέρωσε. 9 περιλείπεται δὲ ἡμῖν ἀξιωθεῖσι τε τῆς ἀμφοτέρων τούτων ... ἐκφῆναί σοι καὶ ἀκριβῶσαι αὐτόν τε τὸν νόμον, ποταπός τις εἴη, καὶ τὸν ὑφ' οὗ τέθειται, τὸν νομοθέτην, ⟨τῶν⟩ ῥηθησομένων ἡμῖν τὰς ἀποδείξεις ἐκ τῶν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν λόγων παριστῶντες, δι' ὧν μόνον ἔστιν ἀπταίστως ἐπὶ τὴν κατάληψιν τῶν ὄντων ὁδηγεῖσθαι.

II Πρῶτον οὖν μαθητέον ὅτι ὁ σύμπας ἐκεῖνος νόμος ὁ ἐμπεριεχόμενος τῇ Μωϋσέως πεντατεύχῳ οὐ πρὸς ἑνός τινος νενομοθέτηται, λέγω δὴ οὐχ ὑπὸ μόνου θεοῦ, ἀλλ' εἰσί τινες αὐτοῦ προστάξεις καὶ ὑπ' ἀνθρώπων τεθεῖσαι, καὶ τριχῇ τοῦτον διαιρεῖσθαι οἱ τοῦ σωτῆρος λόγοι διδάσκουσιν ἡμᾶς. 2 εἴς τε γὰρ αὐτὸν τὸν θεὸν καὶ τὴν τούτου νομοθεσίαν ⟨διαιρεῖται⟩, διαιρεῖται δὲ καὶ εἰς τὸν Μωυσέα (οὐ καθὰ αὐτὸς δι' αὐτοῦ νομοθετεῖ ὁ θεός, ἀλλὰ καθὰ ἀπὸ τῆς ἰδίας ἐννοίας ὁρμώμενος καὶ ὁ Μωυσῆς ἐνομοθέτησέ τινα), καὶ εἰς τοὺς πρεσβυτέρους τοῦ λαοῦ διαιρεῖται, ⟨οἳ⟩ καὶ πρῶτοι εὑρίσκονται ἐντολάς τινας ἐνθέντες ἰδίας. 3 πῶς οὖν τοῦτο οὕτως ἔχον ἐκ τῶν τοῦ σωτῆρος δείκνυται λόγων, μάθοις ἂν ἤδη. 4 διαλεγόμενός που ὁ σωτὴρ

1 Joh. 1, 3

1 θείαν] Harnack, ἰδίαν GR ἅτε] τά τε Petavius 3 προσαποστερήσας Hilgenfeld 6 μάτην Harnack, μὴ αἰτίαν GR, μυωπίᾳ Hilgenfeld 8 πεπληρωμένων R 10 ἑκάτερος GR 13 τε τῆς GR, γε τῆς Dindorf, τὰ τῆς Hilgenfeld The gap is not filled by γνώσεως (Petavius) 15 τῶν ῥηθησομένων Dindorf (τῶν om GR) 17 μόνον GR, μόνων Hilgenfeld 22 αὐτῶν GR 25 διαιρεῖται, added by Oehler 26 οὐ καθὰ αὐτὸς δι' αὐτοῦ] Petavius, οὐ καθ' αὐτὸ δι' αὐτοῦ GR, οὐ καθὰ δι' αὐτοῦ Dindorf [Venetus?] 29 οἳ καὶ] καὶ GR, οἳ Cornarius 31 μάθοις] Petavius, μάθοις δ' GR

πρὸς τοὺς περὶ τοῦ ἀποστασίου συζητοῦντας αὐτῷ, ὃ δὴ ἀποστάσιον ἐξεῖναι νενομοθέτητο, ἔφη αὐτοῖς ὅτι »Μωυσῆς πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν ἐπέτρεψε τὸ ἀπολύειν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ· ἀπ' ἀρχῆς γὰρ οὐ γέγονεν οὕτως. θεὸς γάρ, φησί, συνέζευξε ταύτην τὴν συζυγίαν, καὶ ὃ συνέζευξεν ὁ κύριος, ἄνθρωπος, ἔφη, μὴ χωριζέτω«. 5 ἐνταῦθα ἕτερον μὲν τοῦ θεοῦ δείκνυσι νόμον τὸν κωλύοντα χωρίζεσθαι γυναῖκα ἀπὸ ἀνδρὸς αὐτῆς, ἕτερον δὲ τὸν τοῦ Μωυσέως τὸν διὰ τὴν σκληροκαρδίαν ἐπιτρέποντα χωρίζεσθαι τοῦτο τὸ ζεῦγος. 6 καὶ δὴ κατὰ τοῦτο ἐναντία τῷ θεῷ νομοθετεῖ ὁ Μωυσῆς· ἐναντίον γάρ ἐστι ⟨τὸ διαζευγνύναι⟩ τῷ μὴ διαζευγνύναι. 7 ἐὰν μέντοι καὶ τὴν τοῦ Μωυσέως γνώμην, καθ' ἣν τοῦτο ἐνομοθέτησεν, ἐξετάσωμεν, εὑρεθήσεται τοῦτο οὐ κατὰ προαίρεσιν ποιήσας τὴν ἑαυτοῦ, ἀλλὰ κατὰ ἀνάγκην διὰ τὴν τῶν νενομοθετημένων ἀσθένειαν. 8 ἐπεὶ γὰρ τὴν τοῦ θεοῦ γνώμην φυλάττειν οὐκ ἠδύναντο οὗτοι ἐν τῷ μὴ ἐξεῖναι αὐτοῖς ἐκβάλλειν τὰς γυναῖκας αὐτῶν, αἷς τινες αὐτῶν ἀηδῶς συνῴκουν, καὶ ἐκινδύνευον ἐκ τούτου ἐκτρέπεσθαι πλέον εἰς ἀδικίαν καὶ ἐκ ταύτης εἰς ἀπώλειαν, τὸ ἀηδὲς τοῦτο βουλόμενος ἐκκόψαι αὐτῶν ὁ Μωυσῆς, δι' οὗ καὶ ἀπόλλυσθαι ἐκινδύνευον, δεύτερόν τινα, ὡς κατὰ περίστασιν ἧττον κακὸν ἀντὶ μείζονος ἀντικαταλλασσόμενος, τὸν τοῦ ἀποστασίου νόμον ἀφ' ἑαυτοῦ ἐνομοθέτησεν αὐτοῖς, ἵνα, ἐὰν ἐκεῖνον μὴ δύνωνται φυλάσσειν, κἂν τοῦτόν γε φυλάξωσι καὶ μὴ εἰς ἀδικίας καὶ κακίας ἐκτραπῶσι, δι' ὧν ἀπώλεια αὐτοῖς ἔμελλε τελειοτάτη ἐπακολουθήσειν. 9 αὕτη μὲν ἡ τούτου γνώμη, καθ' ἣν ἀντινομοθετῶν εὑρίσκεται τῷ θεῷ· πλὴν ὅτι γε Μωυσέως αὐτοῦ δείκνυται ἐνταῦθα ἕτερος ὢν παρὰ τὸν τοῦ θεοῦ νόμον, ἀναμφισβήτητόν ἐστι, κἂν δι' ἑνὸς τὰ νῦν ὦμεν δεδειχότες. 10 ὅτι δὲ καὶ τῶν πρεσβυτέρων εἰσί τινες συμπεπλεγμέναι παραδόσεις ἐν τῷ νόμῳ, δηλοῖ καὶ τοῦτο ὁ σωτήρ. »ὁ γὰρ θεός«, φησίν, »εἶπε· τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, ἵνα εὖ σοὶ γένηται. ὑμεῖς δέ«, φησίν, »εἰρήκατε — τοῖς πρεσβυτέροις λέγων — δῶρον τῷ θεῷ, ὃ ἂν ὠφεληθῇς ἐξ ἐμοῦ, καὶ ἠκυρώσατε

2 Matth. 19, 6 f. 33 Matth. 15, 3 ff.

4 αὐτοῦ according to Matth. 19, 3 6 ἔφη after χωριζέτω R 8 τοῦ ἀνδρὸς R 11 τὸ διαζευγνύναι added by Hilgenfeld 14 ποιήσας om R 18 αἷς τινες] Petavius, αἵτινες GR 29 ὁ νόμος perhaps dropped after ὢν

τὸν νόμον τοῦ θεοῦ διὰ τὴν παράδοσιν ὑμῶν, τῶν πρεσβυτέρων. 11 τοῦτο δὲ Ἡσαΐας ἐξεφώνησεν εἰπών· ὁ λαὸς οὗτος τοῖς χείλεσί με τιμᾷ, ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ· μάτην δὲ σέβονταί με διδάσκοντες διδασκαλίας, ἐντάλματα ἀνθρώπων.« 12 σαφῶς οὖν ἐκ τούτων εἰς τρία διαιρούμενος ὁ σύμπας ἐκεῖνος δείκνυται νόμος· Μωυσέως τε γὰρ αὐτοῦ καὶ τῶν πρεσβυτέρων καὶ αὐτοῦ τοῦ θεοῦ εὕρομεν νομοθεσίαν ἐν αὐτῷ. αὕτη μὲν οὖν ἡ διαίρεσις τοῦ σύμπαντος ἐκείνου νόμου ὧδε ἡμῖν διαιρεθεῖσα τὸ ἐν αὐτῷ ἀληθὲς ἀναπέφαγκεν.

III Πάλιν δὲ δὴ τὸ ἓν μέρος, ὁ αὐτοῦ τοῦ θεοῦ νόμος, διαιρεῖται εἰς τρία τινά, εἴς τε τὴν καθαρὰν νομοθεσίαν τὴν ἀσύμπλοκον τῷ κακῷ, ὃς καὶ κυρίως νόμος λέγεται, ὃν »οὐκ ἦλθε καταλῦσαι ὁ σωτὴρ ἀλλὰ πληρῶσαι« — οὐ γὰρ ἦν ἀλλότριος αὐτοῦ ὃν ἐπλήρωσεν, οὐ γὰρ εἶχεν τὸ τέλειον — καὶ εἰς τὸ συμπεπλεγμένον τῷ χείρονι καὶ τῇ ἀδικίᾳ, ὃν ἀνεῖλεν ὁ σωτὴρ ἀνοίκειον ὄντα τῇ ἑαυτοῦ φύσει. διαιρεῖται δὲ καὶ εἰς τὸ τυπικὸν καὶ συμβολικόν, τὸ κατ' εἰκόνα τῶν ⟨πνευματικῶν καὶ⟩ διαφερόντων νομοθετηθέν· ὃ μετέθηκεν ὁ σωτὴρ ἀπὸ αἰσθητοῦ καὶ φαινομένου ἐπὶ τὸ πνευματικὸν καὶ ἀόρατον. 2 καὶ ἔστι μὲν ὁ τοῦ θεοῦ νόμος, ὁ καθαρὸς καὶ ἀσύμπλοκος τῷ χείρονι, αὐτὴ ἡ δεκάλογος, οἱ δέκα λόγοι ἐκεῖνοι οἱ ἐν ταῖς δυσὶ πλαξὶ δεδιχασμένοι εἴς τε ἀναίρεσιν τῶν ἀφεκτέων καὶ εἰς πρόσταξιν τῶν ποιητέων, οἳ καίπερ καθαρὰν ἔχοντες τὴν νομοθεσίαν, μὴ ἔχοντες δὲ τὸ τέλειον, ἐδέοντο τῆς παρὰ τοῦ σωτῆρος πληρώσεως. 3 ὁ δέ ἐστι συμπεπλεγμένος τῇ ἀδικίᾳ, οὗτος ὁ κατὰ τὴν ἄμυναν καὶ ἀνταπόδοσιν τῶν προαδικησάντων κείμενος, »ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος ἐκκόπτεσθαι« κελεύων »καὶ φόνον ἀντὶ φόνου ἀμύνασθαι«. 4 οὐδὲν γὰρ ἧττον καὶ ὁ δεύτερος ἀδικῶν ἀδικεῖ, τῇ τάξει μόνον διαλλάσσων, τὸ αὐτὸ ἐργαζόμενος ἔργον. 5 τοῦτο δὲ τὸ πρόσταγμα δίκαιον

2 Matth. 15, 7 ff. (= Jesaias 29, 13) 14 Matth. 5, 17
23 Exod. 20 29 Levit. 24, 20

1 f. πρεσβυτέρων ὑμῶν R 7 τε om R 15 perhaps οὐκ εἶχε δὲ 16 τὸ[2] GR, τὸν Dindorf Hilgenfeld 17 ἀδικίαν R ὃν] supply νόμον Petavius, ἣν G, ἣν ἂν R 19 πνευματικῶν καὶ] Petavius, GR repeat κατ' εἰκόνα 24 ἀφεκτέων] Petavius, ἀφθέγκτων G, ἀφθέκτων R 33 δὲ τὸ G, δὲ R

μὲν ἄλλως καὶ ἦν καὶ ἔστι διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν νομοθετηθέντων ἐν παρεκβάσει τοῦ καθαροῦ νόμου τεθέν, ἀνοίκειον δὲ τῇ τοῦ πατρὸς τῶν ὅλων φύσει τε καὶ ἀγαθότητι, ἴσως δὲ τοῦτο κατάλληλον, ἐπάναγκες δὲ μᾶλλον. 6 ὁ γὰρ καὶ τὸν ἕνα φόνον οὐ βουλόμενος ἔσεσθαι ἐν τῷ λέγειν· »οὐ φονεύσεις«, προστάξας τὸν φονέα ἀντιφονεύεσθαι, δεύτερον νόμον νομοθετῶν καὶ δυσὶ φόνοις βραβεύων ὁ τὸν ἕνα ἀπαγορεύσας ἔλαθεν ἑαυτὸν ὑπ' ἀνάγκης κλαπείς. 7 διὸ δὴ ὁ ἀπ' ἐκείνου παραγενόμενος υἱὸς τοῦτο τὸ μέρος τοῦ νόμου ἀνῄρηκεν, ὁμολογήσας καὶ αὐτὸς εἶναι τοῦ θεοῦ. 8 ἔν τε τοῖς ἄλλοις καταριθμεῖται τῇ παλαιᾷ αἱρέσει καὶ ἐν οἷς ἔφη ὁ θεὸς εἰπών· »ὁ κακολογῶν πατέρα ἢ μητέρα θανάτῳ τελευτάτω«. 9 τὸ δέ ἐστι μέρος αὐτοῦ τυπικόν, τὸ κατ' εἰκόνα τῶν πνευματικῶν καὶ διαφερόντων κείμενον, τὰ ἐν προσφοραῖς λέγω καὶ περιτομῇ καὶ σαββάτῳ καὶ νηστείᾳ καὶ πάσχα καὶ ἀζύμοις καὶ τοῖς τοιούτοις νομοθετηθέντα· πάντα γὰρ ταῦτα εἰκόνες καὶ σύμβολα ὄντα, τῆς ἀληθείας φανερωθείσης, μετετέθη. 10 κατὰ μὲν τὸ φαινόμενον καὶ σωματικῶς ἐκτελεῖσθαι ἀνῃρέθη, κατὰ δὲ τὸ πνευματικὸν ἀνελήφθη, τῶν μὲν ὀνομάτων τῶν αὐτῶν μενόντων, ἐνηλλαγμένων δὲ τῶν πραγμάτων. 11 καὶ γὰρ προσφορὰς προσφέρειν προσέταξεν ἡμῖν ὁ σωτήρ, ἀλλὰ οὐχὶ τὰς δι' ἀλόγων ζώων ἢ τούτων τῶν θυμιαμάτων, ἀλλὰ διὰ πνευματικῶν αἴνων καὶ δοξῶν καὶ εὐχαριστίας καὶ διὰ τῆς εἰς τοὺς πλησίον κοινωνίας καὶ εὐποιίας. 12 καὶ περιτομὴν περιτετμῆσθαι ἡμᾶς βούλεται, ἀλλ' οὐχὶ τῆς ἀκροβυστίας τῆς σωματικῆς, ἀλλὰ καρδίας τῆς πνευματικῆς. 13 καὶ τὸ σάββατον φυλάσσειν· ἀργεῖν γὰρ θέλει ἡμᾶς ἀπὸ τῶν ἔργων τῶν πονηρῶν· καὶ νηστεύειν δέ, ἀλλ' οὐχὶ τὴν σωματικὴν βούλεται νηστείαν ἡμᾶς νηστεύειν, ἀλλὰ τὴν πνευματικήν, ἐν ᾗ ἐστιν ἀποχὴ πάντων τῶν φαύλων. 14 φυλάσσεται μέντοι γε καὶ παρὰ τοῖς ἡμετέροις ἡ κατὰ τὸ φαινόμενον νηστεία, ἐπεὶ καὶ ψυχῇ τι

7 Exod. 20, 13 10 Matth. 5, 38 f. 12 Levit. 20, 9

4 τοῦτο] better perhaps τούτῳ 7 νόμον] φόνον? δυσὶ φόνοις] δύο φόνους? 10 Hilgenfeld reads αὐτὸν, perhaps αὐτὸ 11 h. the whole 8th verse looks like an interpolation 14 διαφερόντως GR 15 τὸ ἐν GR 23 τούτων τῶν looks strange; we expect an adjective like κοσμικῶν 30 ἡμᾶς νηστείαν R 31 τὴν before πνευματικὴν om R

συμβάλλεσθαι δύναται αὕτη μετὰ λόγου γινομένη, ὁπότε μήτε διὰ τὴν πρός τινας μίμησιν γίνεται, μήτε διὰ τὸ ἔθος, μήτε διὰ τὴν ἡμέραν, ὡς ὡρισμένης ⟨εἰς⟩ τοῦτο ἡμέρας, ἅμα δὲ καὶ εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἀληθινῆς νηστείας, ἵνα οἱ μηδέπω ἐκείνην δυνάμενοι νηστεύειν ἀπὸ τῆς κατὰ τὸ φαινόμενον νηστείας ἔχωσι τὴν ἀνάμνησιν αὐτῆς. 15 καὶ τὸ πάσχα δὲ ὁμοίως καὶ τὰ ἄζυμα ὅτι εἰκόνες ἦσαν, δηλοῖ καὶ Παῦλος ὁ ἀπόστολος, »τὸ δὲ πάσχα ἡμῶν«, λέγων, »ἐτύθη Χριστός·« καὶ »ἵνα ἦτε«, φησίν, »ἄζυμοι μὴ μετέχοντες ζύμης — ζύμην δὲ νῦν τὴν κακίαν λέγει —, ἀλλ' ἦτε νέον φύραμα.

IV Οὕτως γοῦν καὶ αὐτὸς ὁ τοῦ θεοῦ εἶναι νόμος ὁμολογούμενος εἰς τρία διαιρεῖται· εἴς τε τὸ πληρούμενον ἀπὸ τοῦ σωτῆρος· τὸ γάρ· »οὐ φονεύσεις, οὐ μοιχεύσεις, οὐκ ἐπιορκήσεις ἐν τῷ μηδ' ὀργισθῆναι μηδὲ ἐπιθυμῆσαι μηδὲ ὀμόσαι« περιείληπται. 2 διαιρεῖται δὲ καὶ εἰς τὸ ἀναιρούμενον τελείως· τὸ γάρ· »ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος«, συμπεπλεγμένον τῇ ἀδικίᾳ καὶ αὐτὸ ἔργον ἀδικίας ἔχον, ἀνῃρέθη ὑπὸ τοῦ σωτῆρος διὰ τῶν ἐναντίων (τὰ δὲ ἐναντία ἀλλήλων ἐστὶν ἀναιρετικά)· »ἐγὼ γὰρ λέγω ὑμῖν μὴ ἀντιστῆναι ὅλως τῷ πονηρῷ, ἀλλ' ἐάν τις σε ῥαπίσῃ, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην σιαγόνα«. 3 ἀλληγορεῖται δὲ καὶ εἰς τὸ μετατεθὲν καὶ ἐναλλαγὲν ἀπὸ τοῦ σωματικοῦ ἐπὶ τὸ πνευματικὸν τὸ συμβολικὸν τοῦτο, ⟨τὸ⟩ κατ' εἰκόνα τῶν διαφερόντων νενομοθετημένον. 4 αἱ γὰρ εἰκόνες καὶ τὰ σύμβολα παραστατικὰ ὄντα ἑτέρων πραγμάτων καλῶς ἐγίνοντο, μέχρι μὴ παρῆν ἡ ἀλήθεια· παρούσης δὲ τῆς ἀληθείας τὰ τῆς ἀληθείας δεῖ ποιεῖν, οὐ τὰ τῆς εἰκόνος. 5 ταῦτα δὲ καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ καὶ ὁ ἀπόστολος ἔδειξε, τὸ μὲν τῶν εἰκόνων, ὡς ἤδη εἴπομεν, διὰ »τοῦ πάσχα καὶ τῶν ἀζύμων« δείξας δι' ἡμᾶς, τὸ δὲ τοῦ συμπεπλεγμένου νόμου τῇ ἀδικίᾳ εἰπὼν »τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι κατηργῆσθαι«, τὸ δὲ τοῦ ἀσυμ-

8 I Cor. 5, 7 f. 14 Exod. 20, 13 f.; Matth. 5, 22. 28. 34 17 Levit. 24, 20; Matth. 5, 39 31 I Cor. 5, 7; Ephes. 2, 15; Röm. 7, 12

1 f. ὁπότε μήτε Dindorf, ὁπότε μηδὲ GR 3 εἰς τοῦτο] Petavius, τοῦτο GR 10 δὲ G, τε R 12 οὕτως Petavius, οὗτος GR 16 μηδὲ ὀμόσαι om R 20 εἰσὶν R 25 τὸ om GR 30 ἀπ. Παῦλος ἔδειξε G, ἀπ. ἔδ. Παυλ. R τὸ μὲν G, τῶν μὲν R 31 δείξας δι': perhaps διδάξας Lietzmann

πλόκου τῷ χείρονι, »ὁ μὲν νόμος«, εἰπών, »ἅγιος καὶ ἡ ἐντολὴ ἁγία καὶ δικαία καὶ ἀγαθή«.

v Ὡς μὲν οὖν συντόμως ἔστιν εἰπεῖν, αὐτάρκως οἶμαί σοι δεδεῖχθαι καὶ τὴν ἐξ ἀνθρώπων παρεισδύσασαν νομοθεσίαν καὶ αὐτὸν τὸν τοῦ θεοῦ νόμον τριχῇ διαιρούμενον· περιλείπεται δὲ ἡμῖν, τίς ποτέ ἐστιν οὗτος ὁ θεὸς ὁ τὸν νόμον θέμενος. 2 ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἡγοῦμαί σοι δεδεῖχθαι ἐπὶ τῶν προειρημένων, εἰ ἐπιμελῶς ἀκήκοας. εἰ γὰρ μήτε ὑπ' αὐτοῦ τοῦ τελείου θεοῦ τέθειται οὗτος, ὡς ἐδιδάξαμεν, μήτε μὴν ὑπὸ τοῦ διαβόλου, ὃ μηδὲ θέμιτόν ἐστιν εἰπεῖν, ἕτερός τίς ἐστι παρὰ τούτους οὗτος ὁ θέμενος τὸν νόμον. 3 οὗτος δὲ ὁ δημιουργὸς καὶ ποιητὴς τοῦδε τοῦ παντός ἐστι κόσμου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ, ἕτερος ὢν παρὰ τὰς τούτων οὐσίας· μέσος τούτων καθεστὼς ἐνδίκως καὶ τὸ τῆς μεσότητος ὄνομα ἀποφέροιτο ἄν. 4 καὶ εἰ ὁ τέλειος θεὸς ἀγαθός ἐστι κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν, ὥσπερ καὶ ἔστιν (»ἕνα γὰρ μόνον εἶναι ἀγαθὸν θεὸν τὸν ἑαυτοῦ πατέρα« ὁ σωτὴρ ἡμῶν ἀπεφήνατο, ὃν αὐτὸς ἐφανέρωσεν), ἔστι δὲ καὶ ὁ τῆς τοῦ ἀντικειμένου φύσεως κακός τε καὶ πονηρὸς ἐν ἀδικίᾳ χαρακτηριζόμενος· τούτων δὴ οὖν μέσος καθεστὼς καὶ μήτε ἀγαθὸς ὢν μήτε μὴν κακὸς μήτε ἄδικος ἰδίως λεχθείη ἂν δίκαιος, τῆς κατ' αὐτὸν δικαιοσύνης ὢν βραβευτής. 5 καὶ ἔσται μὲν καταδεέστερος τοῦ τελείου θεοῦ καὶ τῆς ἐκείνου δικαιοσύνης ἐλάττων οὗτος ὁ θεός, ἅτε δὴ καὶ γεννητὸς ὢν καὶ οὐκ ἀγέννητος — »εἷς« γάρ ἐστιν ἀγέννητος »ὁ πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα«, ἰδίως τῶν πάντων ἠρτημένων ἀπ' αὐτοῦ — μείζων δὲ καὶ κυριώτερος τοῦ ἀντικειμένου γενήσεται καὶ ἑτέρας οὐσίας τε καὶ φύσεως πεφυκὼς παρὰ τὴν ἑκατέρων τούτων οὐσίαν. 6 τοῦ μὲν γὰρ ἀντικειμένου ἐστὶν ἡ οὐσία φθορά τε καὶ σκότος· ὑλικὸς γὰρ οὗτος καὶ πολυσχεδής. 7 τοῦ δὲ πατρὸς τῶν ὅλων, τοῦ ἀγεννήτου, ἡ οὐσία ἐστὶν ἀφθαρσία τε καὶ φῶς αὐτοόν, ἁπλοῦν τε καὶ μονοειδές. 8 ἡ δὲ τούτου οὐσία διττὴν μέν τινα δύναμιν προήγαγεν . . . . αὐτὸς δὲ τοῦ

4 Cf. Jude 4   17 Matth. 19, 17   25 I Cor. 8, 6

6 τίς R, τι G   14 μέσος δὲ Dindorf   20 δὴ Hilgenfeld, δὲ GR   21 ἰδίως] ἰδίως τε GR, ἰδίως δὲ Hilgenfeld   31 πολυσχεδής R, πολυσχιδής G   33 αὐτὸ ὄν GR   34 I think the gap is not to be supplied by τόν τε διάβολον καὶ τὸν δημιουργόν   αὐτὸς] οὗτος Stieren.

κρείττονός ἐστιν εἰκών. 9 μηδέ σε τὰ νῦν τοῦτο θορυβείτω, θέλουσαν μαθεῖν, πῶς ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς τῶν ὅλων, ⟨μιᾶς⟩ οὔσης τε καὶ ὁμολογουμένης ἡμῖν καὶ πεπιστευμένης, τῆς ἀγεννήτου καὶ ἀφθάρτου καὶ ἀγαθῆς, συνέστησαν καὶ αὗται αἱ φύσεις, ἥ τε τῆς φθορᾶς καὶ ἡ τῆς μεσότητος, ἀνομοούσιοι αὗται καθεστῶσαι, τοῦ ἀγαθοῦ φύσιν ἔχοντος τὰ ὅμοια ἑαυτῷ καὶ ὁμοούσια γεννᾶν τε καὶ προφέρειν. 10 μαθήσῃ γάρ, θεοῦ διδόντος, ἑξῆς καὶ τὴν τούτου ἀρχήν τε καὶ γέννησιν, ἀξιουμένη τῆς ἀποστολικῆς παραδόσεως, ἣν ἐκ διαδοχῆς καὶ ἡμεῖς παρειλήφαμεν μετὰ καὶ τοῦ κανονίσαι πάντας τοὺς λόγους τῇ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν διδασκαλίᾳ.

11 Ταῦτά σοι, ὦ ἀδελφή μου Φλῶρα, δι' ὀλίγων εἰρημένα οὐκ ἐφθόνησα καὶ τὸ τῆς συντομίας προέγραψα, ἅμα μὲν τὸ προκείμενον ἀποχρώντως ἐξέφηνα, ἃ καὶ εἰς τὰ ἑξῆς τὰ μέγιστά σοι συμβαλεῖται, ἐάν γε ὡς καλὴ γῆ καὶ ἀγαθὴ γονίμων σπερμάτων τυχοῦσα τὸν δι' αὐτῶν καρπὸν ἀναδείξῃς.

16 Cf. Matth. 13, 8. 9.

2 μιᾶς[2] Harnack 3 f. τοῦ ἀγεννήτου R 5 ἡ τῆς μεσότητος G, τῆς μεσ. R ἀνομοούσιαι R 7 ἑαυτοῦ R 8 Stieren reads τούτων 10 μετὰ καὶ G, μετὰ R καὶ τοῦ] καιροῦ Oehler 11 ἡμῶν om R 13 ἐφθόνησα Petavius, ἠτόνησα GR, which perhaps we must keep. 14 ἅ is not to be changed

**MATERIALS FOR THE USE OF THEOLOGICAL LECTURERS AND STUDEN**

SELECTED BY HANS LIETZMANN

---

2 THE THREE OLDEST MARTYROLOGIES, edited by Hans Lietzmann. 16 p. 6d. nett.

8 APOCRYPHA II: Gospels, edited by Lic. Dr. Er Klostermann. 18 p. 6d. nett.

9 THE LETTER OF PTOLEMAEUS TO FLORA, edited Prof. Adolf Harnack. 10 p. 6d. nett.

10 THE ASSUMPTIO MOSIS, edited by Prof. lic. Dr. C Clemen. 16 p. 6d. nett.

---